

Oddělení fyzikálních praktik při Kabinetu výuky obecné fyziky MFF UK

PRAKTIKUM III

Úloha č.: XVI

Název: Měření rezonančního a ionizačního potenciálu rtuti. Franckův-Hertzův pokus

Vypracovala: ..... **stud. sk.** ..... **dne:** 12/2004.....

Odevzdal dne: ..... **vráceno:** .....

Odevzdal dne: ..... **vráceno:** .....

Odevzdal dne: .....

Posuzoval: ..... **dne** ..... **výsledek klasifikace** .....

Připomínky:

I. Pracovní úkol

- I. Změřte charakteristiky Franck-Hertzovy trubice při pokojové teplotě a při dvou vyšších teplotách baňky t_1 a t_2 . Při nejvyšší teplotě a při teplotě pokojové volte pro napětí kolektoru a urychlující elektrodě malou zápornou hodnotu (do -1V). Při měření při teplotě t_1 volte pro toto napětí maximální zápornou hodnotu (cca -35V).
- II. V průběhu ohřívání či chladnutí trubice sledujte na obrazovce osciloskopu změny, ke kterým dochází a kvalitativně je popište. Pokuste se podat vysvětlení těchto změn.
- III. Z naměřených závislostí určete kontaktní rozdíl potenciálů mezi katodou a urychlující elektrodou trubice, rezonanční a ionizační potenciál atomů rtuti a vlnovou délku odpovídající rezonančnímu přechodu. Objasněte proč je vhodné ionizační potenciál určovat při nižší teplotě píčky než potenciál excitační.

II. Teorie

Podle kvantové teorie mohou elektrony v atomech existovat ve zcela určitých (stacionárních) stavech, kterým odpovídají diskrétní hodnoty vazebné energie elektronů s jádrem. Tyto energie (energetické hladiny) jsou charakteristické pro daný druh atomu. Stav s nejnižší energií nazýváme základním stavem. Atom v základním stavu může být převeden do některého stavu s vyšší energií, říkáme, že je excitován. Po určité době přechází sám do stavu základního, což je doprovázeno vyzářením elektromagnetického záření, pro které platí:

$$\Delta E = h\nu = \frac{hc}{\lambda} \quad (1)$$

ΔE ..... rozdíl energií výchozího a konečného stavu

h ..... Planckova konstanta

ν ..... frekvence světla

c ..... rychlost světla

λ ..... vlnová délka

V krajním případě může některý z elektronů v atomu může vnějším působením získat takovou energii, že atom zcela opustí. To nazýváme ionizací. Takovým vnějším působením může být srážka s jiným elektronem. Při srážce platí zákon zachování hybnosti a energie. Byl-li elektron před srážkou urychlován napětím U je jeho kinetická energie:

$$E_k = \frac{1}{2}mv^2 = eU \quad (2)$$

m ..... hmotnost elektronu

v ..... rychlost elektronu

e ..... náboj elektronu

Je-li kinetická energie elektronu tak malá, že nestačí k převedení atomu do excitovaného stavu, dochází k tzv. pružné srážce (tj. elektron energii neztrácí). Má-li elektron energii dostačující k tomu, aby převedl atom do excitovaného stavu, dochází k tzv. nepružné srážce. Elektron při ní ztrácí energii odpovídající rozdílu energií základního a excitovaného stavu. V krajním případě ztrácí elektron celou svojí kinetickou energii. Urychlující napětí potřebné na

to, aby elektron dostal právě tuto energii, nazýváme rezonančním potenciálem U_{rn} . Přejde-li elektron z excitovaného stavu zpět do stavu základního, vyzáří elektromagnetické záření vlnové délky:

$$\lambda = \frac{hc}{eU_{rn}} \quad (3)$$

Spektrální čára s vlnovou délkou λ_r :

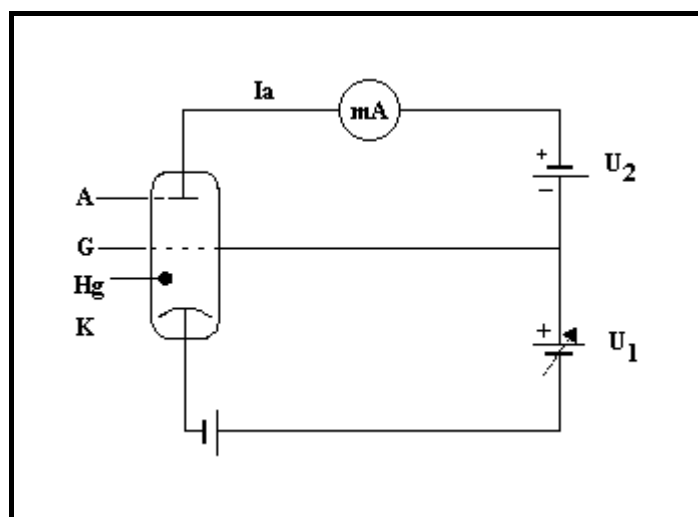
$$\lambda_r = \frac{hc}{eU_{rn}} \quad (4)$$

odpovídá přechodu z nejnižšího excitovaného stavu do stavu základního.

Při dalším zvýšení urychlovacího napětí může elektron získat takovou energii, která je postačující k tomu, aby atom ionizovala. Minimální hodnota urychlujícího napětí potřebná k ionizaci se nazývá ionizační potenciál U_i . Tomu odpovídá vlnová délka:

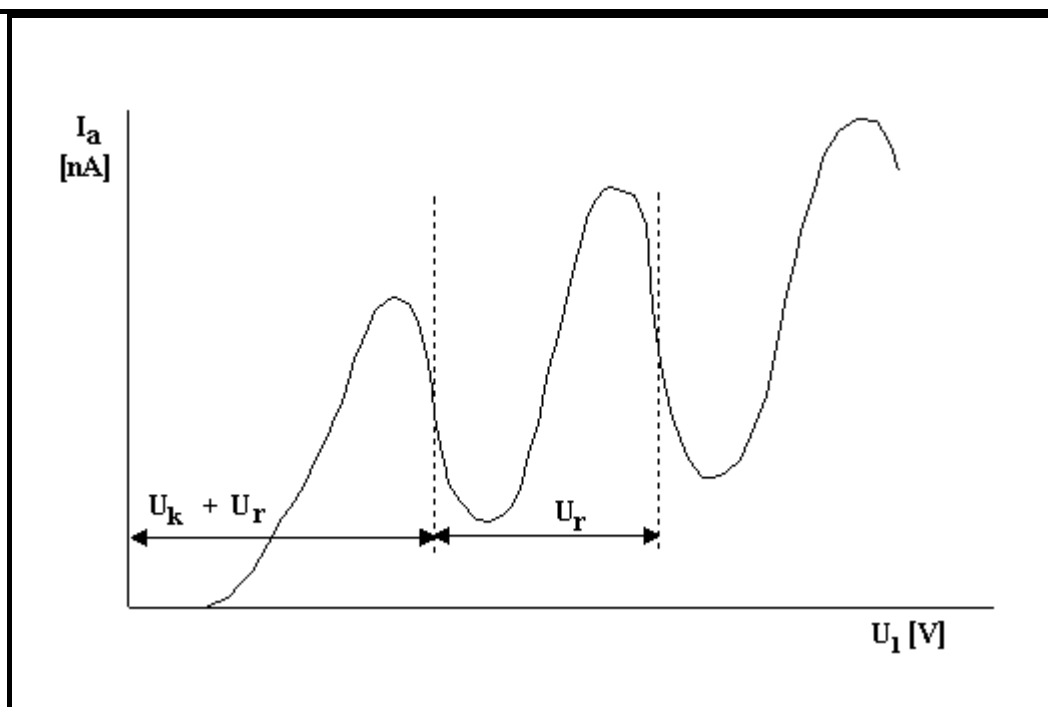
$$\lambda_{\infty} = \frac{hc}{eU_i} \quad (5)$$

Uspořádání experimentu je znázorněno na obr. 1. Elektronka s malým množstvím rtuti je umístěna v pícce, kde se zvyšující se teplotou vzrůstá tlak rtuťových par. Nanoampérmetrem měříme proud kolektorem I_a v závislosti na urychlujícím napětí U_1 (regulované napětí mezi mřížkou a katodou). Napětí U_2 mezi mřížkou a kolektorem vytváří brzdné napětí.

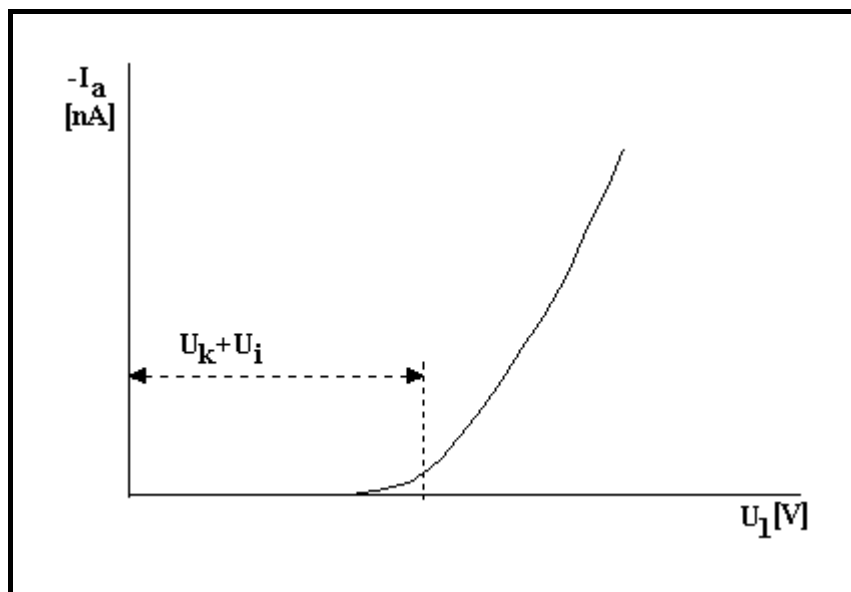
obr. 1

Pro měření rezonančního napětí je třeba ohřát elektronku na 150 – 200°C. Závislost, kterou bychom měli naměřit, je znázorněna na obr. 2. Z této charakteristiky lze určit jak rezonanční potenciál, tak potenciálový rozdíl mezi katodou a urychlující elektrodou trubice.

obr. 2

Pro měření ionizačního potenciálu je třeba dosáhnout teploty kolem 80°C . Z naměřené závislosti (obr. 3) je možné určit ionizační napětí.

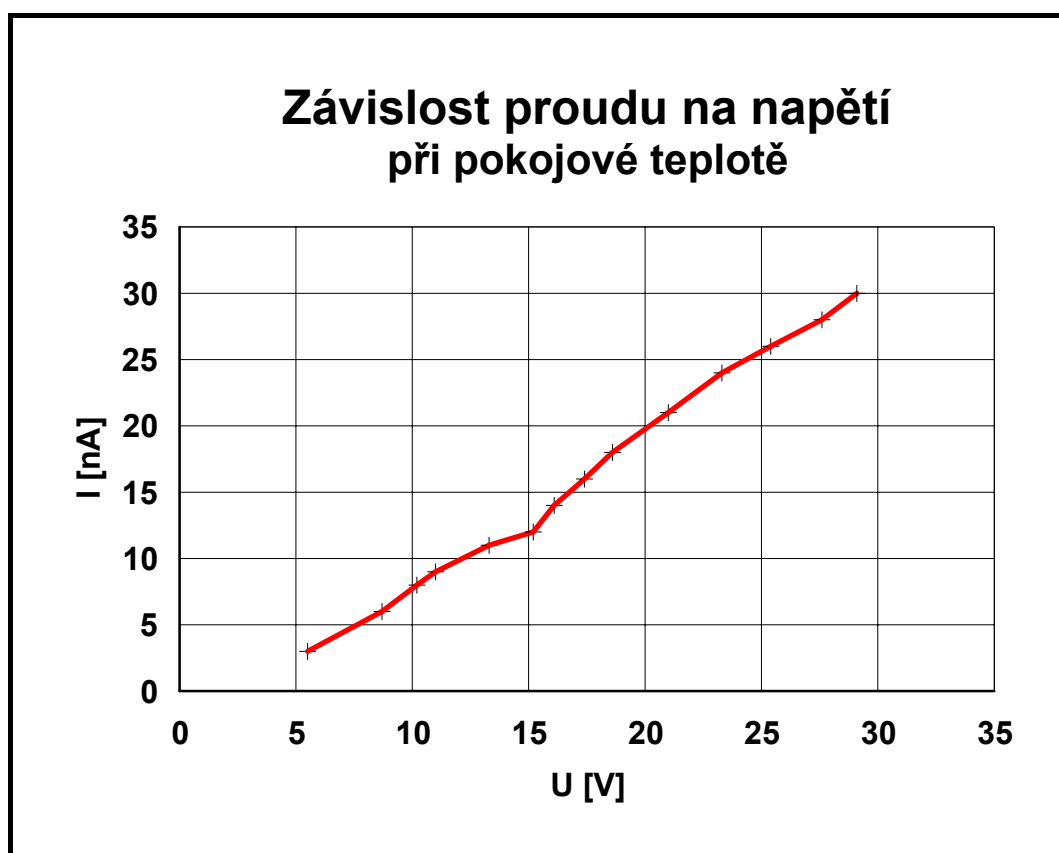
obr. 3

III. Výsledky měření

A. Pokojová teplota

tab. 1 – závislost proudu na napětí při pokojové teplotě a $U_2 = 1V$

U_1 [V]	5,5	8,7	10,2	11,0	13,3	15,2	16,1	17,4	18,6	21,0	23,3	25,4	27,6	29,1
I [nA]	3,0	6,0	8,0	9,0	11,0	12,0	14,0	16,0	18,0	21,0	24,0	26,0	28,0	30,0

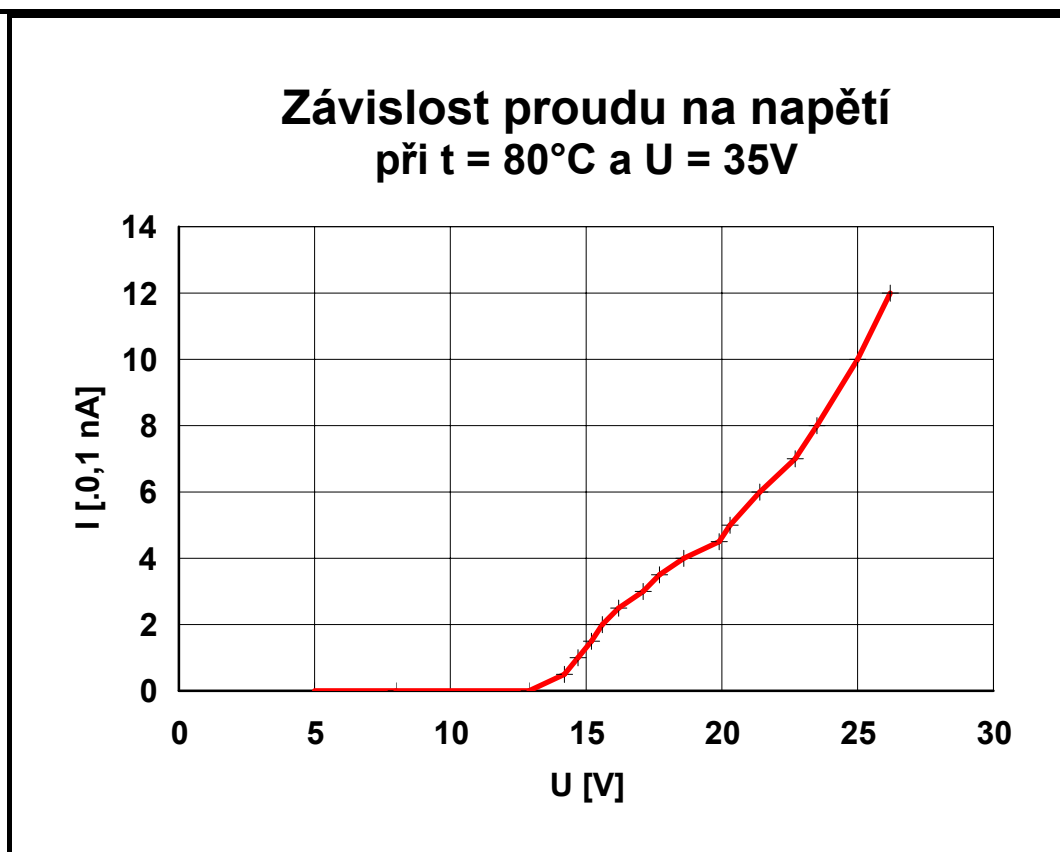

graf 1

B. Ionizační potenciál

tab. 2 – závislost proudu na napětí při teplotě přibližně $t = 80^\circ\text{C}$ a $U_2 = 35V$

U_1 [V]	5,0	8,0	12,9	14,2	14,7	15,2	15,6	16,2	17,1	17,7	18,6	19,9	20,3	21,4	22,7	23,5	25,0	26,2
I [$\cdot 10^{-10}\text{A}$]	0,0	0,0	0,0	0,5	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	6,0	7,0	8,0	10,0	12,0

graf 2

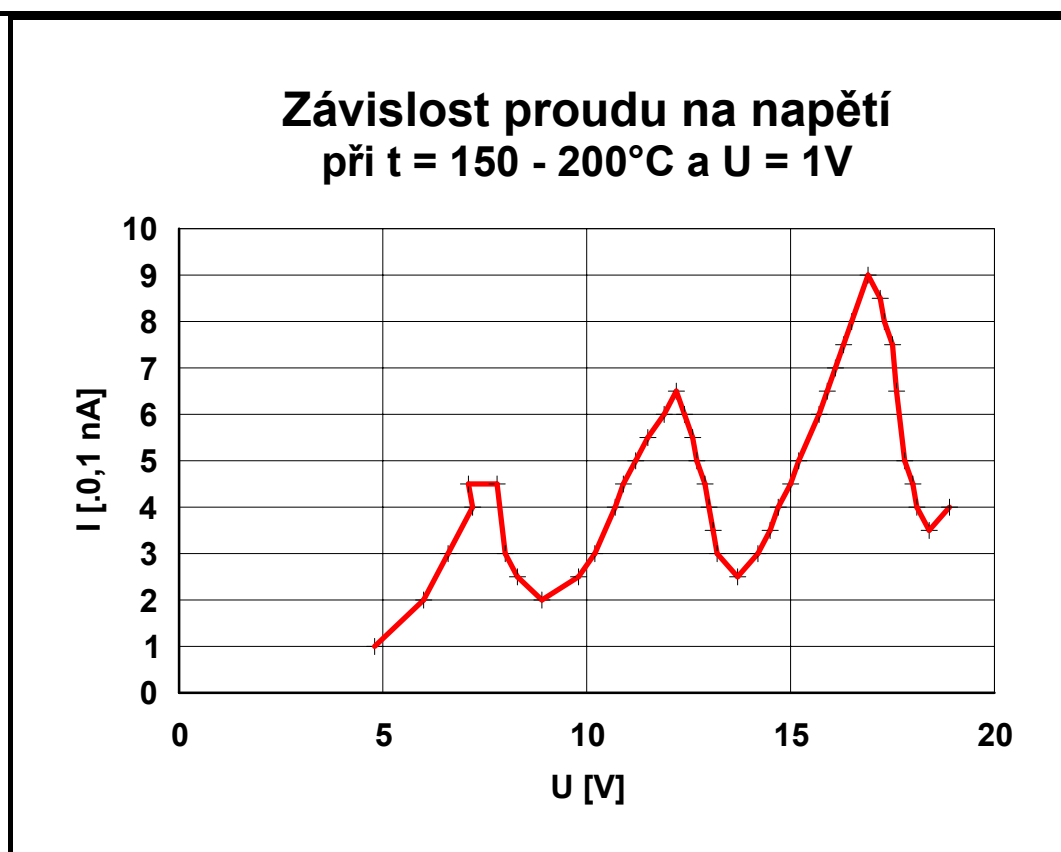
$$U_i + U_k = (14,2 \pm 0,1)V$$

$$U_i = (10,5 \pm 0,1)V$$

$$\lambda = (118 \pm 1)nm$$

C. Rezonanční potenciál

tab. 3 – závislost proudu na napětí při $t = 150 - 200^\circ\text{C}$ a $U_2 = 1\text{V}$															
U_1 [V]	4,8	6,0	6,6	7,2	7,1	7,8	8,0	8,3	8,9	9,8	10,2	10,7	10,9	11,2	11,5
I [$\cdot 10^{-10}\text{A}$]	1,0	2,0	3,0	4,0	4,5	4,5	3,0	2,5	2,0	2,5	3,0	4,0	4,5	5,0	5,5
U_1 [V]	11,9	12,2	12,4	12,6	12,7	12,9	13,0	13,1	13,2	13,7	14,2	14,5	14,7	15,0	15,2
I [$\cdot 10^{-10}\text{A}$]	6,0	6,5	6,0	5,5	5,0	4,5	4,0	3,5	3,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0
U_1 [V]	15,7	15,9	16,1	16,3	16,5	16,9	17,2	17,3	17,5	17,6	17,8	18,0	18,1	18,4	18,9
I [$\cdot 10^{-10}\text{A}$]	6,0	6,5	7,0	7,5	8,0	9,0	8,5	8,0	7,5	6,5	5,0	4,5	4,0	3,5	4,0

graf 3

$$U_{r1} = (4,4 \pm 0,1)V$$

$$U_{r2} = (5,0 \pm 0,1)V$$

průměrná hodnota $U_r = (4,7 \pm 0,1)V$

kontaktní potenciál $U_k = (3,7 \pm 0,1)V$

$$\lambda = (264 \pm 5)nm$$

IV. Diskuse

Voltampérová charakteristika při pokojové teplotě se nám chová jako u lineárního prvku. Podle teoretického předpokladu by se měla chovat jako u vakuové diody. Závislost proudu na napětí při teplotě $150 - 200^\circ\text{C}$ odpovídá předpokládanému průběhu. Rezonanční potenciál nám vyšel $U_r = (4,7 \pm 0,1)V$ a kontaktní potenciál $U_k = (3,7 \pm 0,1)V$. Vlnová délka odpovídajícího záření $\lambda = (264 \pm 5)nm$. Chyby potenciálu jsme určili odhadem. Největší nepřesnost vzniká při odečtech z grafu. Teplota v trubici také nebyla stálá. Z průběhu proudu v závislosti na napětí při 80°C jsme určili ionizační potenciál $U_i = (10,5 \pm 0,1)V$. Proměřená závislost také odpovídala teoretickému průběhu. Při určování ionizačního potenciálu je těžké odhadnout, kdy dochází k prudkému nárůstu proudu, což nám přináší do měření chybu.

Při měření ionizačního potenciálu potřebujeme menší teplotu než při měření rezonančního potenciálu, protože se zvyšující se teplotou vzrůstá tlak v baňce a tím se zmenšuje střední volná dráha elektronů. Pro měření ionizačního potenciálu musí být střední volná dráha dostatečně dlouhá, aby elektron získal urychlováním dostatečnou energii k ionizaci. Energie potřebná k excitaci je nižší než energie potřebná k ionizaci, tedy stačí menší volná dráha (vyšší teplota).

Při růstu teploty docházelo ke snižování proudu a postupné změně polarizace, což je způsobeno zkracováním střední volné dráhy, takže energie už není postačující k ionizaci a tedy místo kladně nabitých iontů dopadají na elektrodu elektrony.

V. Závěr

Proměřili jsme voltampérové charakteristiky Franckovy-Hertzovy trubice při pokojové teplotě, při teplotě 80°C a při teplotě 150 – 200°C, viz graf 1 – 3.

Ionizační potenciál $U_i = (10,5 \pm 0,1)V$

Rezonanční potenciál $U_r = (4,7 \pm 0,1)V$

Kontaktní potenciál $U_k = (3,7 \pm 0,1)V$

Vlnová délka odpovídající rezonančnímu přechodu $\lambda = (264 \pm 5)nm$

VI. Literatura

Fyzikální praktikum III – texty z internetu